

Radics Éva

A FÜL ÉS LÉLEK PÁRBESZÉDE

Mosonyi Mihály és a zenepedagógia¹

Ki hinné, hogy a XIX. század közepén a magyarországi zenészek jelentős része éppen a magyar zene ellen fogott össze?

A muzsikások ui. két nagy pártra oszlottak: a „*kozmpolitikus*” (abszolút) zenészek pártjára és a „*magyar pártra*”. Érdekes módon azonban nem a magyar

párt, hanem a kozmpolitikus párt volt túlsúlyban. Ennek oka, hogy a magyarországi zenészek főként külföldiek (elsősorban németek) vagy nagyvárosiak voltak, akik idegenkedtek mindentől, ami magyar, és emiatt nemzeti zenénket nem értékelték megfelelően, sőt nem egyszer gyűlölt színben állították be. Ez a hozzáállás ahhoz vezetett, hogy a nemzeti zene iránti hidegség gyökeret vert a műkedvelők lelkében is.²

A mind létszámban, mind tekintélyre nézve kisebbségben lévő magyar párthoz tartozó szerzők, előadók és műkedvelők célja a magyar zene fölvirágoztatása volt. Hozzájuk csatlakozott Mosonyi Mihály is, akinek véglegessé vált elhatározása, hogy hátat fordít addigi német romantikus stílusának és életét a magyar zenének szenteli. Magyarságtudatára nagy hatással voltak a 48-as forradalom és szabadságharc eseményei, nemzetörnek is beállt. Magyar stílusban alkotó zeneszerzővé Liszt Magyar rapszódiai, Hungaria szimfonikus költeménye, és különösen Esztergomi miséjének hatására vált — ahogy ő fogalmazott — „Saulusból Paulussá”³. 1859-ben Brandt nevét is megváltoztatta a szűkebb hazájára utaló Mosonyira.

Tehetségét tudatosan a magyar műzene fejlesztésének szolgálatába állította. Folytonosan kísérletezett, tanulmányozta az akkori magyar műzenét, a népies magyar műdalt, a verbunkost. *Hódolat Kazinczy Ferencnek* című zongoradarabját és *12 életkép a magyar gyermekvilágból* című karakterdarab-sorozatát már Mosonyi néven írta. Első jelentős, magyar stílusban írt műve a *Tisztulás ünnepe az Ungnál a 886-ik esztendőben* című kantáta. Partitúráinak külön érdekessége, hogy bennük a hangszerek magyar néven szerepelnek: a fagott bűgósípként, a cintányér pedig medenceként. Ő honosította meg a magyar nyelvben a brácsa mélyhegedű elnevezését.

Az új magyar zenei stílus megalkotásáért küzdött. Nézeteit az id. Ábrányi Kornél szerkesztette Zenészeti Lapokban olvashatjuk. (Az újság Magyarország

¹ Előadás elhangzott Sátoraljaújhelyen, 2025. október 10-én, a XV. Zempléni zenetudományi konferencián.

² V.ö.: Zenészeti Lapok, II. évf. 33. szám, 1862. május 15.

³ Bónis Ferenc: Mosonyi Mihály. (Kis Zenei Könyvtár 1960), 64. oldal.

első zenei szaklapja 1860 októberétől 1876 augusztusáig működött. Tizenhat éven keresztül, mint tanú és szervező erő szolgált a magyar zenetörténet egyik legdinamikusabb időszakát.) Mosonyi szinte minden rovatba írt: vezércikket, nyílt levelet, tárcát, ismertetést, bírálatot.

„...a Gondviselés mintegy újjal mutat reá, hogy a magyar zenének művészi értelemben vett kifejlesztése által (a német, olasz s francia zeneirály [sic!] s iskola mellett) alapítsuk meg a 4-ik világhírű zeneírmódot is: a magyart.”⁴

„Nekem nincs más dolgom az életemben, mint: hazámban a zeneművészet iránti valódi érdeket fölbreszteni, terjeszteni, s mi legfőbb: magyar zenénket a lehető legmagasabb művészi fokra emelni.”⁵ - „Ha minden szép s magasztos iránt, egyaránt lelkesülni tudó hazámfiak közül csak néhányat is föllelkesíthetek a komolyabb tett mezejére, életem legszebb célját elértem, mert hazánk fiatal nemzedékétől várhatjuk csak a magyar zene kimívelését s oda idomítását, hogy abból aztán idővel, azon művészeti báj s önállóság fejlődjék ki, mely abban – magasabb értelemben – hiszem hogy rejlik. Egy széles, s terebélyes műága lesz az majd a zeneművészetnek, melynek pompás színezetű virágai, s megérett gyümölcssei körében, vonzó szellemi nyughelyekre találандnak a művészeti világ vándorai.”⁶

Nézetei vitákat váltottak ki és igen komoly ellentéteket szítottak. A művelt körök a verbunkos stílust cigányosnak tekintették, nemigen fogadták el Ábrányi és Mosonyi elveit, miszerint az értékes műzenébe is be lehet építeni az akkor magyarnak hitt zenei elemeket. Erkel operáiban és Liszt rapszódiaiban ugyan hallhattak művészi megoldásokat, de alacsonyabb rendűnek tartották a nemzetközileg is ismert európai szerzők műveinél.

Mosonyinak és vele rokon-érezelmű kortársainak magyar hangja ugyan nem népzeneinkben gyökerezik – de ezt nem hányhatjuk szemükre. Az egész magyar nemzeti romantika, beleértve Erkel operáit és Liszt műveit, a cigányok által játszott verbunkoson, csárdáson és a népies műdalokon alapultak. E stílus gyökere a Mária Terézia-kori (XVIII. sz.) zenével kísért katonatoborzások, a „verbuválások” idejére nyúlik vissza. Népzeneink ismeretének hiánya azonban nem ok arra, hogy nemzeti romantikusainkat felületesen magyaroknak bélyegezzük, hiszen legjobb meggyőződésük és tudásuk szerint írtak lélekből fakadó magyar muzsikát, mely egyáltalán nem volt felszínes vagy külsőséges.

Jóllehet Mosonyi zeneszerzőként a kor stíluseszményeihez igazodott, a **zenei nevelés** terén átfogó és jövőbe mutató szemléletet képviselt.

Pedagógiájának középpontjában az emberi érzések és a **nemzeti kultúra tisztelete** állt, így egyúttal a zenei személyiség formálását is szolgáltatta. Felismerte, hogy az „elitképzés” mellett szükség van olyan iskolára is, amelynek célja az

⁴ Zenészeti Lapok 1861. I. évf. 42. szám. 330. oldal.

⁵ Mosonyi Mihály: A Buda-Pesti zenede. Annak teendői általában a zeneművészet terjesztése, de különösen a magyar zene emelése s fejlesztése érdekében. Zenészeti Lapok. 1861. I. évf. 17. szám. 130. oldal.

⁶ Zenészeti Lapok, 1860. I. évf. 2. szám. 15. oldal.

általános zenei műveltség megszerzése, a művészi zene iránti érdeklődés felkeltése rendszeres zeneoktatás és megfelelő tankönyvek által.

Fontosnak tartotta az **anyanyelv** és a **népzene** beemelését a zenepedagógiába: „*A magyar népzene nem csupán gyönyörű dallamokat ad, hanem a nemzeti lélek kifejezésének is eszköze. A gyermekeket a népdalok által kell megismertetni a muzsikával, hogy gyökereket kapjanak.*”⁷

Felhívta a figyelmet az **éneklés és a kottaolvasás** jelentőségére. „*Kívánatos volna, hogy nálunk általában több gondot fordítanának az énekre s annak tanulására.*”⁸ „*Az ének levén alapja a zeneművészetnek, az által legtöbbet is lehet hatni ennek emelésére, s annak tanulása által lehet leginkább terjeszteni a hangjegyek ismeretét, mely nálunk még ma is sokak előtt, mint valami hierogliphák úgy tűnnek fel.*”⁹

1. Hallásképzés

Zenepedagógiájában kiemelt szerepet kapott a **belső hallás**, azaz a zenei képzelőerő fejlesztése. Meg volt győződve arról, hogy enélkül minden más oktatási forma elhalványul: „*A hallás nevelése az első lépcsőfoka minden zenei tudásnak, mert a hangokból és hangzatokból csak akkor érthetünk, ha először füleinkkel megértettük a zene nyelvét.*”¹⁰

Fontosnak tartotta, hogy a tanítvány felismerje a hangközöket, valamint rövid dallamokat tudjon visszaénekelni és lejegyezni emlékezetből. A hangtalan, belső éneklés – akár zongorázás vagy kottairás közben – szintén alapvető eleme volt módszerének: „*Nem elég a hangokat kimondani, hanem meg kell tanulni érteni is a köztük levő viszonyokat, melyekből a muzsika beszéde keletkezik.*”¹¹ Ám ez csak így lehetséges: „*Minden órán törekedni kell a fokozatosságra és a példák érthetőségére. A tanuló nem haladhat előre, ha az alapok nem szilárdak.*”¹²

II. Zeneelmélet, összhangzattan

Tanítói munkásságának egyik legjelentősebb területe a **zeneelméleti és összhangzattani oktatás**. A Zenészet Lapok hasábjain 1862–1864 között jelent meg az *Összhangzattani leckék* sorozat. Ez volt Magyarországon az első olyan próbálkozás, amely **magyar nyelven**, önképzési célból a zeneszerzést és zeneelméletet rendszeres tanfolyamként, írásban tanította.

Miért volt erre szükség?

„*Ha nehéz feladat vár arra, ki valamely tudományt vagy művészetet önmagától – pusztán csak a tankönyvek útmutatásaira támaszkodva – akar megtanulni,*

⁷ Zenészet Lapok, 1863, II. évf., 132. oldal.

⁸ Zenészet Lapok, 1860, I. évf., 60. oldal.

⁹ Zenészet Lapok, 1860, I. évf., 238. (helyesen: 138.) oldal.

¹⁰ Zenészet Lapok, 1863, II. évf., 58. oldal.

¹¹ Zenészet Lapok, 1864, III. évf., 102. oldal.

¹² Zenészet Lapok, 1864, III. évf., 48. oldal.

mennyivel nehezebbé válik akkor, midőn a könyvet hozzá még idegen nyelven is írják."¹³

A feladat, melybe fejszóját vágta, hiánypótló volt. A legismertebb művekből, valamint saját tapasztalataiból leszűrte elemi szabályokat érthetően írta le. Bevezette a hangzatok számokkal való gyorsírását. „*De mit használ a tanulónak eme gyorsírás, ha alaposan nem érti az összhangzattan szellemét?*” – teszi fel a kérdést, és rögtön meg is válaszolja: „*Mennél inkább tanulmányozza valaki a zeneművészet szellemét, s igyekszik annak titkaiba behatolni, annál magasztosabb s nagyszerűbb gondolatai lesznek. Ha ifjú zeneiróink ily irányban fognak haladni, s ha a zenét, mint valódi művészetet, nem pedig mint üres hiúság, vagy kedvcsapongás tárgyát kegyelendik, csak akkor lehet reményelni, hogy idővel azok, kik – égi szikrával megáldatva – átküzdik majd magukat a kitartás bokros pályáján, oly művet teremtenek, melyek a művelt közönségre hatva, képesek lesznek azt magasabb szempontok észlelésére is kiképezni. Akkor talán teljesülend jóslatom, melyet a magyar zene szebb jövőjéhez kötök, mert telyes meggyőződéseim szerint az „nem volt, de ezután lesz”.*”¹⁴

Zeneelméleti munkássága mélyen átítatódott a korabeli klasszikus zenei hagyományokkal, ám egyben jelentős pedagógiai újításokat is tartalmazott. A leckéket kottapéldákkal illusztrálta. Gyakorlataival nem csupán az elméleti tudást, hanem az intuíciót is fejlesztette. Javasolta, hogy a tanuló addig gyakorolja a kétségtelenül időigényes feladatokat, „*míg bennök tökéletesen otthon érzendi magát. A fáradságot jutalmazó siker nem fog majd kimaradni.*”¹⁵

Fontosnak tartotta a tanulásban a fokozatos fejlődést, valamint azt, hogy az elmélet csak akkor ér valamit, ha élő hangzásként tapasztalható meg, hogy a tonalitás megértése nélkül nincs igazi muzsikálás.

III. Zongoratanítás és zenei nevelési reform

Mosonyi pedagógiája a zongoratanításban a technikai készség és a halláskultúra együttes fejlesztését helyezi középpontba, szem előtt tartva a zene mélyebb megértését és a művészi kifejezés célját. Szeretett feleségéhez, az akkor több mint tíz éve meghalt Weber Paulinához írt levelei jelentős dokumentumai zongorapedagógiai nézeteinek, amelyek több alkalommal jelentek meg a Zenészeti Lapok hasábjain. Levelei jól tükrözik azt a reformszándékot, amely szerint a zenei oktatás **nem mechanikus gyakorlás**, hanem sokrétű, gondolkodó és érző muzsikások nevelése.

„*Nem a gépies ujjgyorsaság a cél, hanem a zene belső világának megértése és kifejezése. **Hallás nélkül nincs zenei élet**, ezért minden órán figyelmet kell szentelni a halláskultúra fejlesztésére.*”¹⁶

¹³ Zenészeti Lapok, 1862, I. évf., 15. oldal.

¹⁴ Zenészeti Lapok, 1862, I. évf., 15. oldal. Utal gróf Széchenyi István Hitel (1830) c. művének befejező mondatára, mely azóta szállóigévé vált: Magyarország nem volt, hanem lesz!

¹⁵ Zenészeti Lapok, 1862, I. évf., 95. oldal.

¹⁶ Zenészeti Lapok, 1863, II. évf., 124. oldal.

A technikai képzés és a művészi kifejezés viszonyát így fogalmazza meg: „A zongorázás nemcsak technikai ügyesség, hanem a lélek kifejezése. A tanítónak nem csupán az ujjak gyakoroltatására kell törekednie, hanem arra, hogy tanítványa megérezze a dallam és harmónia egységét.”¹⁷

Pedagógiai filozófiáját összegzően így vall: „A zongoratanításban nem lehet figyelmen kívül hagyni a nevelés magasabb célját: a muzsikussá nevelést, aki nemcsak játszik, hanem hall és gondolkodik is. Ez a művészet és tudomány együttes követelménye.”¹⁸

A tanárok felkészültségéről nem voltak illúziói. Javasolta, hogy jelenjen meg egy elméleti és gyakorlati magyar zongoraiskola, mely egyben módszertani útmutató is lenne. Így a tanító „míg másokat belőle tanítana, maga is egyben-másban sokat tanulhatna”¹⁹. A nevelői szerepről így írt: „A tanító feladata nem csupán a játékmód oktatása, hanem a művészet szeretetének és tiszteletének kialakítása is.”²⁰

Mosonyi tehát a zeneművek értő előadásának, a zenei érzék és formaismeret fejlesztésének fontosságát is hangsúlyozta. Ezt írja: „A zongorázás nem öncélú játék, hanem a zene mélyebb megértésének eszköze. A tanuló akkor halad jól, ha a technikai gyakorlatokat összekapcsolja a dallam, harmónia és forma felismerésével.”²¹ „Az ujjak gyakorlása csak addig értékes, amíg a hallás megengedi a helyes hangképzést és harmóniák felismerését. E nélkül a játék üres technika marad.”²²

IV. Kórusművei, egyházzenei kompozíciói

A XIX. században virágzásnak indult az úgynevezett dalármozgalom²³, amely elsősorban a templomi kórusok és zeneegyesületi énekkarok élénk tevékenységének volt köszönhető. A legszínvonalasabb hangversenyeket a nagyobb városok kiváló kórusai adták, különösen Pesten, ahol Mosonyi egyházi műveit is rangos együttesek szólaltatták meg. Ugyanakkor a vidéki énekkarokra is figyelmet fordított a magyar nyelven való közművelődési törekvések szellemében: számos verbunkos jellegű férfikari műve tanúskodik erről az elkötelezettségéről.

Kórusművei²⁴ nem mutatnak túl a kor általános stílusán. Olykor csak alkalmi jelleggel vetette őket papírra, mégis elsősorban a dalárdáknak köszönhetette, hogy az 1860-as években nagy népszerűsége tett szert.

¹⁷ Zenészeti Lapok, 1864, III. évf., 45. oldal.

¹⁸ Zenészeti Lapok, 1864, III. évf., 47. oldal.

¹⁹ Zenészeti Lapok, 1861. I. évf., 238. oldal.

²⁰ Zenészeti Lapok, 1864, III. évf., 50. oldal.

²¹ Zenészeti Lapok, 1863, II. évf., 128. oldal.

²² Zenészeti Lapok, 1864, III. évf., 52. oldal.

²³ A berlini Carl Friedrich Zelter (1758-1832) által elindított Liedertafel mozgalom mintájára.

²⁴ Sziklavári Károly műjegyzéke alapján, csak a magyar nyelvű férfikarok: Keserű pohár, 1863; Tavasz dal, 1863; Bordal, 1864; A nagyszombati dalárda jelvénye, 1864; Pacsirta, 1865; Szellemvilág, 1865; Ébresztő, 1865; Dalárok karéneke, 1866; Induló, 1867; Szentelt hantok, 1868; Magyar dalárinduló, Serkentő ének, Tisza mellett van egy város, „Szerelmi dal, magán tenorsolo víg férfinyegyes kísérettel”. Ez utóbbiak keletkezési idejét nem tudjuk.

Ennél is fontosabb, hogy Mosonyi a XIX. század középső harmadának legjelentősebb magyar egyházzeneszerzője. Őt nagyszerű miséje, számos motettája született ezidőtájt, *A-dúr miséje* a kor magyar egyházzenejének csúcspontja!

V. Intézmény: Nemzeti Zenede

Mosonyi európai műveltséggel szerette volna beoltani a magyar zenei életet. A már meglévő zenei intézményeket is az új magyar zenei mozgalom szolgálatába kívánta állítani: egy egész cikksorozatot szentelt a Nemzeti Színház és a Zenede átalakítási terveinek. Ezekben olyan reformgondolatokat vetett fel, amelyek ma is megállnák a helyüket.

A Nemzeti Zenedét az új magyar zenei mozgalom központjává akarta fejleszteni. Két fontos teendőt jelöl meg a Zenede számára: 1. a magyar zene terjesztését, emelését és fejlesztését, 2. az általános zenei műveltség emelését.²⁵

Talán ő volt az első Magyarországon, aki a zenei nevelés **közösségi céljait** is világosan megfogalmazza, és aki leírta, hogy a zenei élet szervezését **alulról** kell kezdeni, mert az alap a zeneileg művelt nagyközönség: „*Nem csupán a technikát kell fejleszteni, hanem művelt közönséget is, mert a muzsika élni csak a fül és a lélek párbeszédében képes.*”²⁶

Fontosnak tartotta a **magyar zenetanárok továbbképzését** és a **tehetség gondozást** is.

„*Ezer meg ezer /fiatal/ jó zenei nevelésben részesül, mégsem viszi semmire; addig sok valódi tehetségnek sokszor sokáig nincsen alkalma valódi hivatása felől meggyőződnie. Azon célból tehát, hogy a fiatal tehetségeknek alkalom nyíljenek magukat művelhetni, s hivatásuk betöltésére elősegíthetni, czélszerűnek vélném, ha a t. pest-budai zenede a következő műveket közrebocsátaná. Ezek kiadása által mind irodalmunkat gazdagítaná, mind pedig az illetők égető szükségének tenne eleget.*”²⁷ – Javasolja, hogy jelentessenek meg „*egy nem nagy terjedelmű s népies modorban írott ének- tankönyvecskét, melyet minden falusi iskolatanító használhatna*”²⁸. Figyelmeztet, hogy a hazánkban élő és itt letelepedett német zenetanítók részéről „*nem sok épületes dolgot, s lendületet lehetett, s lehet várni nemzeti zenénk nézve. Ha hazánkban a magyar születésű iskolatanítók nagyobb mérvben, s szélesebb alapon fognak majd a zenével foglalkozni, ekkor a magyar zene művelése s fejlesztése is biztosabb alapokon fog nyugodni.*”²⁹ – Véleménye szerint a zenede saját tekintélyét, valamint a honi zenei színvonal emelkedését szolgálná, ha megjelentetne egy több kötetes magyar zongoraiskolát, valamint egy nem nagy terjedelmű orgonaiskolát, melyhez később a legszükségesebb egyházi énekeket és chorálokat is lehetne mellékelni, segítve ezzel a kántorok munkáját.

²⁵ Zenészeti Lapok, 1861. I. évf. 17., 18., 19., 20. szám.

²⁶ Zenészeti Lapok, 1864. III. évf., 53. oldal.

²⁷ Zenészeti Lapok, 1861. I. évf., 137. oldal.

²⁸ Zenészeti Lapok, 1861. I. évf., 137. oldal.

²⁹ Zenészeti Lapok, 1861. I. évf., 238. oldal. /Helyesen: 138. oldal./

„Ha a magyar nemzet a zene tekintetében odáig lesz mívelve, hogy a szoroson vett népdalokon kívül egyebet is fog énekelni, s előszeretetébe részesíteni, akkor remélhetjük csak nemzeti zenénknek szélesebb alapokon kifejlődését.”³⁰

Sürgette egy rövid, kimerítő összhangzattan megjelentetését, hogy a magyar zenetanítóknak alkalmuk legyen magukat e téren is anyanyelvükön művelhetni.

A Zenede feladatának tekintette egy magyar zeneművészeti lap megjelentetését. Fellépett a pályaművek üres felületessége, a tudatlanság terjesztése, valamint a közönség „*sületlen irkafirkákkal*” való elárasztása ellen.³¹

VI. Mosonyi, a tanár

Mosonyi Mihály tanítványait nemcsak játszani tanította, hanem hallani, gondolkodni és kérdezni is.

Pedagógiai munkásságát Liszt Ferenc is nagyra értékelte, különösen azt, ahogyan a zenei anyagot rendszerezte és tanította. 1863-as levelében így írt: „*Örvendetes, hogy nemcsak komponálsz, hanem tanítasz is. A magyar zene jövője nem a szólamokban, hanem a gondolkodásban rejlik.*”³²

Mosonyi tanítványai közül kiemelhetjük Mihalovich Ödönt, Ábrányi Kornélt, valamint Erkel Ferenc fiát, Gyulát, akiket nemcsak zongorára, hanem zeneelméletre és zeneszerzésre is tanított.³³

Ábrányi így emlékezett vissza a tanárára: „*azzal a varázserővel bírt, hogy a zeneművészet legbonyolultabb labirintusából ki tudta vezetni tanítványait, még az olyanokat is, akikben nem volt egyéb, mint csak jóakarát és szorgalom. Élvezet volt őt hallgatni, mikor magyarázott. Tele volt temperamentummal és világossággal.*”³⁴ Munkásságát így jellemezte: „*mindenkor hatott, gyarapított és világított.*”³⁵

VII. Mosonyi Mihály és Kodály Zoltán

Bizonyára mindannyiunknak feltűnt, hogy Mosonyi Mihály zenepedagógiája Kodály Zoltán eszméinek előzményeként értelmezhető. Más korszakban és más eszközökkel szolgálták mindketten ugyanazt a célt: a zenei műveltség széleskörű terjesztését. Kodály számtalan gondolatának gyökerét megtalálhatjuk Mosonyi Mihály írásaiban. Így az ú.n. Kodály-módszer forrásai közt Guido d'Arezzo, Émile-Joseph-Maurice Chêvé, Émile Jaques-Dalcroze, John Spencer Curwen neve mellett megemlíthetjük Mosonyi Mihály nevét is. Mosonyi az első nemzeti zenepedagógiai programot alkotta meg Magyarországon, Kodály – aki közvetve,

³⁰ Zenészeti Lapok, 1861, I. évf., 238-139. oldal.

³¹ Zenészeti Lapok, 1861, I. évf., 146. oldal.

³² Franz Liszt's Briefe, Bd. 2., La Mara szerk., Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893, 187. oldal.

³³ Czernin, Martin: Zum 200. Geburtstag des Komponisten Mihály Mosonyi. Burgenländische Heimatblätter, 2015. 3-4. 149. oldal.

³⁴ Ábrányi Kornél: „Erkel – Mosonyi – Volkmann”. In: Képek a múlt és jelenből. Budapest: Pallas Rt., 1899, 116. oldal.

³⁵ Ábrányi Kornél: Mosonyi Mihály élet és jellemrajza. 97. oldal.

vagy közvetlenül, de minden bizonnyal ismerte Mosonyi munkásságát – mindezt újjáalakította, rendszerré emelte, és bőséges anyagot adott hozzá. Felismerte, hogy a

„zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható.”³⁶

³⁶ Kodály: Mire való a zenei önképzőkör, 1944. Visszatekintés I. 156. oldal.